

Παναγιώτης Α. Παππάς
Simon Fraser University

«ANTE MΩPH ΒΛΑΧΑΡΑ!»: Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ [ki] ΚΑΙ [pi] ΣΤΗΝ ΚΝΕ

Abstract

In this paper we examine the distribution of alveolar and postalveolar variants in /li/ and /ni/ syllables in the Modern Greek dialect of Kefalonian. Our database has been constructed on the basis of ethnographic interviews, and the statistical analysis of the data reveals a rich and multifaceted pattern of variation, especially for younger speakers (15-30). By investigating these speakers' opinions and attitudes toward the stigmatized postalveolar variants and correlating these attitudes with their linguistic behavior we show that the speakers who are abandoning the local postalveolar pronunciation in favor of the urban alveolar one are those who feel most insecure about their status in Greek society.

1. Εισαγωγή

Σύμφωνα με τους μελετητές της κοινωνιοψυχολογίας, τα στερεότυπα κατέχουν κεντρική θέση στη γνωστική οργάνωση του κοινωνικού μας κόσμου καθώς εμπλουτίζουν με περιεχόμενο τις κατηγορίες στις οποίες διαχωρίζουμε το περιβάλλον μας, έτσι ώστε να μπορούμε να ελαχιστοποιήσουμε την πολυπλοκότητα των λαμβανομένων πληροφοριών, να επιταχύνουμε την αναγνώριση των ερεθισμάτων, και να είμαστε σε καλύτερη θέση να προβλέψουμε τη συμπεριφορά των άλλων (Hewstone και Giles 1986). Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι αποτελούν εύστοχες γενικεύσεις. Αντίθετα, τα περισσότερα στερεότυπα κρίνονται ως λανθασμένα, ενώ ταυτόχρονα έχει αποδειχθεί ότι δυσχεραίνουν την επικοινωνία μεταξύ ατόμων από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Παρόλ' αυτά όμως, συνεχίζουν να χαίρουν ευρείας χρήσης αλλά και κοινωνικής υποστήριξης (Pettigrew 1981).

Είναι επίσης γνωστό ότι τα στερεότυπα δεν δομούνται μόνο γύρω από προφανείς διαφορές (π.χ. φύλο, ρουχισμό, εθνικότητα) αλλά επικεντρώνονται και σε πιο λεπτά χαρακτηριστικά, όπως είναι η εκφορά συγκεκριμένων φθόγγων, ή και το ύψος της φωνής ενός ομιλητή. Ο Ryan (1983) υποστηρίζει ότι τέτοιου είδους γλωσσολογικά χαρακτηριστικά χρησιμοποιούνται για την αναγνώριση της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει ο ομιλητής και με βάση αυτή τη διαπίστωση αποκομίζουμε τη στερεότυπη αξιολόγηση του συνομιλητή μας. Μάλιστα, οι τάσεις αυτές είναι τόσο συνυφασμένες με την ιδιότητά μας ως κοινωνικά όντα ώστε αρκετές μελέτες έχουν εντοπίσει την ύπαρξη κοινωνιογλωσσολογικών στερεοτύπων ακόμη και σε παιδιά που δεν έχουν πάει σχολείο (Day 1980).

Στην παρούσα αναφορά θα ασχοληθούμε με την ουρανική εκφορά των συλλαβών /li/ και /ni/, η οποία χαρακτηρίζει διάφορες διαλέκτους και ιδιώματα της ΚΝΕ (βλ. Newton 1972). Όπως διαπίστωσε ο Παπαζαχαρίου (2004) και επιβεβαίωσε ο Pappas

(2006), η προφορά αυτή εγείρει αρνητικά στερεότυπα ιδίως για άτομα νεαρής ηλικίας. Βασιζόμενοι σε εθνογραφικές συνεντεύξεις με τους κατοίκους ενός χωριού στην Κεφαλονιά, θα αναπτύξουμε τη σημασία των αντιλήψεων αυτών και θα εξετάσουμε πώς το κοινωνικό στίγμα το οποίο χαρακτηρίζει τη διαλεκτική εκφορά αυτών των φθόγγων οδηγεί στη διαφοροποίηση της γλωσσικής συμπεριφοράς συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων.

2. Περιγραφή των αποτελεσμάτων

Η ηλεκτροπαλατογραφική μελέτη της Nicolaidis (2001) τεκμηριώνει ότι η εκφορά του πλευρικού /l/ καθώς και του έρρινου /n/ στην ΚΝΕ είναι φατνιακή. Όπως όμως περιγράφεται και από τον Newton (1972), σε αρκετές διαλέκτους της ΚΝΕ, συμπεριλαμβανομένης αυτής των νησιών του Ιονίου, οι φθόγγοι /l/ και /n/ πραγματώνονται ουρανικά ([ʎ] και [ɲ]) όταν βρίσκονται σε συλλαβές του τύπου (C)li(C) ή (C)ni(C). Σύμφωνα με τον Παπαζαχαρίου (2004, 2006) στην Πατρινή διάλεκτο υπάρχουν δύο μετα-φατνιακές παραλλαγές, η άκρο-μεταφατνιακή και η κορωνίδα-φατνοουρανική. Στην κοινότητα της Κεφαλονιάς όμως δεν υπάρχει τέτοια περαιτέρω διαφοροποίηση.

2.1 Ανεξάρτητες μεταβλητές

Τα παρακάτω αποτελέσματα βασίζονται στη στατιστική ανάλυση (GoldVarb 2.0, JMP 6.0) 2, 918 τεκμηρίων από 48 διαφορετικούς ομιλητές. Η συλλογή των δεδομένων που αποτελούν τη βάση για την παρούσα έρευνα διεξήχθη σε ένα μικρό χωριό της νότιας Κεφαλονιάς, το όνομα του οποίου δεν θα αποκαλύψουμε για λόγους προστασίας των προσωπικών δεδομένων των συμμετασχόντων. Οι συνεντεύξεις έγιναν κατά την περίοδο Μάιος-Ιούνιος 2005 και 2006. Συνολικά έλαβαν μέρος 53 άτομα από οποία όμως μόνο τα 48 πληρούσαν όλες τις προϋποθέσεις για συμμετοχή. Από αυτά τα 48 άτομα τα μισά (24) είναι άνδρες και τα άλλα μισά (24) γυναίκες. Οι άλλοι μη-γλωσσολογικοί παράγοντες που λάβαμε υπόψη στην κατασκευή του δείγματος ήταν:

Ηλικία. Οι συμμετασχόντες χωρίζονται σε τρεις ηλικιακές ομάδες: 15-30, 35-52, και 58-82. Η κατανομή αυτή συμφωνεί και με την κατανομή του Papazachariou (2006), αλλά και με την εισήγηση της Eckert (1997) ότι ο διαχωρισμός των ομιλητών σε ηλικιακές κατηγορίες θα πρέπει να γίνεται με βάση τις κοινές εμπειρίες ή το στάδιο ζωής των ομιλητών. Στην προκειμένη περίπτωση, τα άτομα άνω των 58 βίωσαν τις συνέπειες του σεισμού του 1953 ως έφηβοι, ενώ οι υπόλοιποι ήταν πολύ νεαροί ή δεν είχαν γεννηθεί ακόμη. Αυτό που ξεχωρίζει τα άτομα από 35 και άνω από τα άτομα που είναι μέχρι και 30 ετών είναι ότι τα τελευταία ξεκίνησαν την εκπαίδευσή τους αφού είχε ολοκληρωθεί η γλωσσική μεταρύθμιση στα σχολεία και μπορούμε πλέον να μιλήσουμε για την εξαπλώση της ΚΝΕ στον ελλαδικό χώρο.

Μόρφωση. Ακολουθώντας το παράδειγμα του Papazachariou (2006) διακρίνουμε δύο κατηγορίες μορφώσεως, βασική και ανώτερη. Οι απόφοιτοι του δημοτικού συγκαταλέγονται στην πρώτη κατηγορία και οι απόφοιτοι πανεπιστημίου ή ΤΕΙ στη δεύτερη, ενώ για τους απόφοιτους γυμνασίου ή λυκείου λάβαμε υπόψη την περίοδο αποφοίτησης.

Στάση. Όπως έχει καταγραφεί σε δεκάδες μελέτες από την έρευνα του Labov (1963) στο νησί Martha's Vineyard και μετά, η στάση των ομιλητών προς τον τόπο καταγωγής τους παίζει σημαντικό ρόλο στον τρόπο ομιλίας. Στη συγκεκριμένη έρευνα στην Κεφαλονιά διακρίνουμε τρεις κατηγορίες στάσης: θετική, αρνητική και ενδιάμεση· στην τελευταία ανήκουν τα άτομα που θα προτιμούσαν να ζήσουν εκτός νησιού αλλά δεν μπορούν για οικογενειακούς ή οικονομικούς λόγους.

Επίγνωση. Ο όρος αυτός αναφέρεται στο κατά πόσο οι ομιλητές συνειδητοποιούν ότι η προφορά των συλλαβών /li/ και /ni/ στον τόπο τους διαφέρει από την προφορά στην ΚΝΕ. Διακρίνουμε τρεις κατηγορίες επίγνωσης: πλήρης, μερική και καθόλου. Οι περιπτώσεις μερικής επίγνωσης είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσες καθώς πρόκειται για ομιλητές που γνωρίζουν για την ύπαρξη των ουρανικών [li] και [ni] αλλά δεν πιστεύουν ότι χρησιμοποιούνται από μέλη της κοινότητάς τους.

2.2 Αποτελέσματα

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης η επίδραση των μη-γλωσσολογικών παραμέτρων έχει ως εξής:

- Όσον αφορά την ηλικία των ομιλητών, οι μεγαλύτεροι (58-82) χρησιμοποιούν τα ουρανικά [li] και [ni] σχεδόν αποκλειστικά (95%), ενώ οι ομιλητές στη μέση ηλικιακή ομάδα δεν υστερούν κατά πολύ στη χρήση τους (83%). Οι πιο νεαροί ομιλητές όμως χρησιμοποιούν αυτές τις παραλλαγές πολύ λιγότερο (45%).
- Σε σχέση με το φύλο, οι άνδρες χρησιμοποιούν τα ουρανικά σύμφωνα περισσότερο από τις γυναίκες (82% έναντι 42%).
- Οι ομιλητές με βασική μόρφωση χρησιμοποιούν τα ουρανικά σύμφωνα περισσότερο από τους ομιλητές με ανώτερη εκπαίδευση (71% έναντι 60%).
- Όσον αφορά την στάση των ομιλητών, οι χρήστες των [li] και [ni] είναι τα άτομα που είναι θετικά προδιατεθειμένα προς την κοινότητα (77%), ενώ και άτομα με ενδιάμεση στάση έχουν αρκετά υψηλό ποσοστό χρήσης αυτών των παραλλαγών (66%). Αντίθετα οι ομιλητές με αρνητική στάση τις χρησιμοποιούν σε ποσοστό μόνο 11%.
- Τέλος, σε σχέση με την επίγνωση της διαλεκτικής προφοράς από τους ομιλητές, κύριοι χρήστες των ουρανικών φθόγγων είναι οι ομιλητές που αγνοούν το φαινόμενο (72%), ενώ ακολουθούν οι ομιλητές με πλήρη επίγνωση (56%) και μετά οι ομιλητές με μερική επίγνωση (38%).

2.3 Αλληλεπιδράσεις

Σύμφωνα με τη στατιστική ανάλυση υπάρχουν και αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ανεξάρτητων μεταβλητών. Αυτές είναι οι εξής:

- Ηλικιακή ομάδα και φύλο. Η αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών των δύο μεταβλητών ($L-R \text{ ChiSquare} = 30,8955816, p < 0,0001$) οφείλεται στο γεγονός ότι η μεγαλύτερη διαφορά μεταξύ των δύο φύλων εντοπίζεται στην ηλικιακή ομάδα 15-30 όπου οι άνδρες χρησιμοποιούν τις ουρανικές μεταβλητές σε ποσοστό 67% ενώ οι γυναίκες σε ποσοστό μόλις 22%, και σε μικρότερο βαθμό στις ηλικίες μεταξύ 35 και 52 όπου το ποσοστό για τους άνδρες είναι 100% και για τις γυναίκες 71%.
- Φύλο και επίγνωση ($127.229459, p < 0,0001$). Σ' αυτή την περίπτωση διαπιστώνεται ότι ανάμεσα στα άτομα που έχουν πλήρη επίγνωση της διαλεκτικής προφοράς, οι άνδρες χρησιμοποιούν τα [li] και [ri] πάντα (100%), ενώ οι γυναίκες σχεδόν ποτέ (9%).
- Μόρφωση και φύλο ($277.679244, p < 0,0001$). Εδώ η αλληλεπίδραση οφείλεται στο γεγονός ότι η μεγαλύτερη διαφορά εντοπίζεται στα άτομα με ανώτερη μόρφωση: οι άντρες χρησιμοποιούν τους ουρανικούς φθόγγους 59% περισσότερο από τις γυναίκες (81% έναντι 22%).
- Μόρφωση και επίγνωση ($80.1477701, p < 0,0001$). Τέλος, διαπιστώνεται ότι ανάμεσα στα άτομα με πλήρη επίγνωση του φαινομένου οι ομιλητές με ανώτερη μόρφωση είναι χρήστες των ουρανικών φθόγγων πολύ περισσότερο από τους ομιλητές με βασική μόρφωση (64% έναντι 1%).

3. Συζήτηση

Τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης συνθέτουν μία περίπλοκη εικόνα της διαφοροποίησης όσον αφορά τη χρήση των φατνιακών ή ουρανικών παραλλαγών στη συγκεκριμένη κοινότητα. Στις επόμενες σελίδες θα εξετάσουμε τις αντιλήψεις που έχουν οι ίδιοι οι ομιλητές για το φαινόμενο αυτό και θα δείξουμε ότι το πολυδιάστατο μοτίβο της διαφοροποίησης απηχεί ένα εξίσου περίπλοκο, δυναμικό και πλούσιο σύνολο αντιλήψεων και συμπεριφορών που σχετίζονται με τον τρόπο προφοράς των δύο αυτών φθόγγων.

Πριν όμως εμβαθύνουμε σ' αυτό το θέμα, είναι χρήσιμο να διευκρινίσουμε πώς ακριβώς εκμαιεύσαμε τις απόψεις αυτές από τους ομιλητές. Η συνήθης πρακτική των κοινωνιογλωσσολόγων κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων είναι να εστιάζουν την προσοχή των συνομιλητών τους σε καθημερινά θέματα για τα οποία οι ομιλητές μπορούν να εκφραστούν στην καθημιλουμένη. Έτσι ο Labov (1972) υποστηρίζει ότι ερωτήσεις του τύπου «Πώς γνωρίσατε την/τον σύντροφό σας;» ή «Βρεθήκατε ποτέ σε σοβαρό κίνδυνο;» δίνουν την ευκαιρία στον ομιλητή να διηγηθεί μια προσωπική ιστορία χωρίς πολλές διακοπές, ξεχνώντας ουσιαστικά ότι λαμβάνει μέρος σε μια συνέντευξη που ηχογραφείται, κι έτσι λοιπόν να χρησιμοποιήσει τη γλωσσική ποικιλία που του είναι πιο οικεία. Οι Wolfram και Fasold (1974) από τη μεριά τους, προσπαθώντας να εξισορροπήσουν την προστασία των δικαιωμάτων των υποκειμένων με την εκμαίευση

αβίαστου ή μη-συνειδοτοποιημένου λόγου, υποστηρίζουν ότι οι ομιλητές πρέπει να ενημερώνονται ότι το αντικείμενο της έρευνας είναι η γλώσσα ή το τοπικό ιδίωμα αλλά επισημαίνουν ότι δεν είναι ανάγκη να αποκαλύπτουμε τις επακριβείς λεπτομέρειες, έτσι ώστε οι ομιλητές να μην τελούν υπό το άγχος ότι κρίνονται για τη γλωσσική τους συμπεριφορά. Στην παρούσα έρευνα ακολουθήσαμε και τις δύο αυτές μεθόδους ξεκινώντας τη συνέντευξη με ερωτήσεις γενικού περιεχομένου και κάνοντας λόγο για τα χαρακτηριστικά του Κεφαλονίτικου ιδιώματος μόνο στο τέλος της, και μόνο αν οι ομιλητές θέλανε να μιλήσουν για το συγκεκριμένο θέμα. Σκοπός μας ήταν να συγκεντρώσουμε δεδομένα για την τοπική διάλεκτο σε όσο δυνατό λιγότερο επιτηδευμένο ύψος, αλλά και χωρίς να κλονίσουμε την αυτοπεποίθηση των ομιλητών όσον αφορά την προφορά τους.

Μπορούμε να ξεκινήσουμε την ανάλυση των απόψεων που συλλέξαμε με το παρακάτω απόσπασμα από τη συνέντευξη με την ομιλήτρια ΠΚ21, η οποία είναι 19 χρονών, μεγάλωσε στην Κεφαλονιά και σπουδάζει στην Αθήνα.

ΠΠ: Υπάρχουν διαφορές στην προφορά;

ΠΚ21: Έχουν πιο έντονο το [li], κάνουν [li], όχι [li],

ΠΠ: Ναι;

ΠΚ21: Κάποιοι ναι, κυρίως στο Ληξούρι, στη βόρεια Κεφαλονιά, απ' ότι έχω παρατηρήσει αλλά και σ' όλη την Κεφαλονιά βασικά, έτσι τόχουν αυτό πιο έντονο, εεε..., κάποιο άλλο τώρα, όχι δεν μπορώ να πω.

ΠΠ: Έχει διαφορά ας πούμε πώς μιλάει ο κόσμος στο Αργοστόλι με το πώς μιλάει στο χωριό, είναι πιο πρωτευουσιάνικη εκεί ας πούμε;

ΠΚ21: Όχι, δεν μπορώ να πω, δεν έχω παρατηρήσει κάτι τέτοιο...

ΠΠ: Ας πούμε, εσύ πιστεύεις ότι αλλιώς μιλάει η γιαγιά σου, αλλιώς ο πατέρας σου, αλλιώς εσύ;

ΠΚ21: Ναι, μικρή η διαφορά αλλά ναι.

ΠΠ: Πού νομίζεις ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε σένα και στα αδέρφια σου;

ΠΚ21: Με τα αδέρφια μου μπορεί να μην υπάρχει, αλλά μεταξύ εμού και της γιαγιάς μου, σίγουρα λέξεις, εεε, η γιαγιά μου λέει το «τση», λέει κάποιες ιταλόφερτες λέξεις, που έχουνε ρίζα τους τα ιταλικά, και ξέρει πολύ περισσότερες από μένα, που έμαθα μερικές από τη γιαγιά μου, και ο μπαμπάς μου ξέρει κάποιες, αλλά ο μπαμπάς μου μιλάει πιο πολύ κανονικά θα έλεγα, δηλαδή μετά τον πατέρα μου, δηλαδή από τα παιδιά της γιαγιάς μου και μετά, η ομιλία είναι πιο κανονική, πώς θα μπορούσα να το χαρακτηρίσω, πιο...που να μοιάζει πιο πολύ με της πρωτεύουσας...

ΠΠ: Θα σε πείραζε εσένα ας πούμε, αν έκανες παιδιά αν μιλούσαν πιο κεφαλονίτικα; Αν λέγανε αυτό το [li], αν μιλούσαν πιο τραγουδιστά...;

ΠΚ21: Ααα, δεν ξέρω (νευρικό γέλιο)...πιστεύω ότι...μέχρι την ηλικία, των δώδεκα, δεκατριών χρόνων, θα το θεωρούσα και ευχάριστο, διασκεδαστικό, αλλά από μια ηλικία κι έπειτα πιστεύω ότι...όχι, όχι θα με πείραζε, απλά δεν θα το συνιστούσα, γιατί, βλέπω ότι υπάρχει στις πόλεις μια επιφυλακτικότητα απέναντι στους

ανθρώπους που δεν προέρχονται από εξίσου μεγάλη πόλη, και που δείχνουνε τη διαφορετικότητά τους, δηλαδή τους θεωρούνε έτσι...πώς να το πω...τους ξενόφερτους...δηλαδή... θα σου πει ο άλλος, συνήθως όταν μιλάς παράξενα «άντε μωρή βλαχάρα» ξέρω γω...

ΠΠ: Ναι; Θα στο πει έτσι στα ίσια;

ΠΚ21: Άμα είναι φίλος που μπορεί να στο πει, ξες, και για γέλιο, αλλά μεταξύ σοβαρού και αστείου, βγαίνουν οι μεγαλύτερες αλήθειες, εεε..., πιστεύω ότι, ναι, αν μιλήσω έτσι με έντονο [λί] και [ρί], και έντονο «τση», και να μιλήσω ψιλοτραγουδιστά, θα με κοιτάνε όλοι σα χαζοί...

ΠΠ: Ποιο νομίζεις τους ακούγεται πιο άσχημο, από όλα αυτά τα τρία; έχουμε το τραγουδιστό, το «τση», το [λί] και το [ρί]...

ΠΚ21: Το [λί] και το [ρί], επειδή αυτό είναι και στους καθαρά βλάχους (γέλιο) που βρίσκονται στην κεντρική Ελλάδα, εεε, οπότε...δεν ξέρω...στην Αθήνα έχουν το σκεπτικό ότι όταν είσαι...όταν μιλάς έτσι, σου προκαλεί την εντύπωση ότι ο άλλος είναι και λίγο χαζός, ξέρεις, ότι είναι από χωριό, δεν έχει ζήσει πολλά πράγματα...συνειρμοί τώρα δευτερολέπτων, οπότε σε κάνουν πιο επιφυλακτικό απέναντι σ' αυτόν που μιλάει διαφορετικά από εσένα.

ΠΠ: Εσύ που σκέφτεσαι να ασχοληθείς με μάρκετινγκ και δημόσιες σχέσεις, θα προσλάβμβανες ποτέ κάποιον που να έχει αυτό το στοιχείο;

ΠΚ21: Όχι.

ΠΠ: Με τίποτα;

ΠΚ21: Όχι. Γιατί πιστεύω ότι όταν βρίσκεσαι...όταν έχεις μία ομάδα...μπορεί να κάνω και λάθος, 'ντάξει...αλλά σε μια ομάδα πιστεύω ενεργοποιείται αυτό που λέμε να νιώσουν όλοι ίδιοι για να δουλεύουνε καλύτερα, να μη νιώθει κάποιος διαφορετικός ανάμεσα στην ομάδα, οπότε ένας τέτοιος άνθρωπος, έστω και εγώ να μην είχα πρόβλημα, μπορεί κάποιος από την ομάδα να είχε πρόβλημα...και να μη συνεργαζόταν μαζί του για τον άλφα ή βήτα λόγο, ή ο ίδιος να είχε πρόβλημα...δηλαδή...να του κάνανε αστεία για τον τρόπο ομιλίας του και αυτός να μην ένιωθε καλά στην ομάδα, και να μην απέδιδε εκατό τις εκατό στην εργασία του από την άποψη ότι δεν θα υπήρχε καλό εργασιακό περιβάλλον, όπως και ότι αν θέλει να μιλήσει με ανθρώπους...παραδείγματος χάρη αν εγώ δούλευα σε μια εταιρεία και του έλεγε ο προϊστάμενός του, ότι πρέπει να κλείσεις την τάδε συμφωνία με τους τάδε ανθρώπους της τάδε εταιρείας και ο άλλος έχοντας ζήσει στη μεγαλούπολη από μικρός έχει συνηθίσει να μιλάει έτσι...και βάζω εγώ υποθετικά στο μυαλό μου ότι μπορεί να σκέπτεται όπως οι φίλοι μου που ακούνε κάποιον, ξέρω γω, έτσι να μιλάει διαφορετικά απ' αυτόν και αμέσως συνειρμικά τους έρχεται ότι αυτός είναι από χωριό, δεν ξέρει καλά τα πράγματα, οπότε να μη δημιουργήσει την εμπιστοσύνη που είναι αναγκαία να δημιουργηθεί ανάμεσα σ' αυτά τα δύο άτομα που πρέπει να κλείσουν τη συμφωνία και εμμέσως, πλην σαφώς, να επηρεάσει την όλη δουλειά...

Παραθέσαμε αυτό το εκτενές απόσπασμα αυτούσιο, γιατί μας δίνει την δυνατότητα να διεισδύσουμε στον τρόπο σκέψης των ομιλητών ενώ ταυτόχρονα συνοψίζει πολύ εύστοχα τις αντιλήψεις που επικρατούν γενικότερα για το [li] και το [ni]. Βλέπουμε λοιπόν ότι το στερεότυπο για τους ομιλητές με αυτή την προφορά συνδέεται με τον χαρακτηρισμό *βλάχικος* στον οποίο προσδίδονται τα ακόλουθα αρνητικά χαρακτηριστικά: χωριάτης, αμόρφωτος, άξεστος. Βλέπουμε επίσης ότι η χρήση αυτής της προφοράς χαρακτηρίζει κάποιον συνολικά («τέτοιος άνθρωπος») και αποτελεί μειονέκτημα για την επαγγελματική του σταδιοδρομία και την κοινωνική του ανέλιξη, δημιουργεί δηλαδή μια αρνητική αντίληψη η οποία μπορεί και να επισκιάσει άλλα προτερήματα. Αξίζει να σημειώσουμε εδώ ότι το επίθετο *βλάχικος* είναι το επικρατέστερο από αυτά που χρησιμοποιούν οι ομιλητές (κυρίως νεαρές γυναίκες) για να χαρακτηρίσουν την ουρανική προφορά, όχι μόνο στην Κεφαλονιά αλλά και στην Πάτρα (Pappas 2006). Δεν είναι τυχαίο εξάλλου ότι στις πρόσφατες δημοφιλείς διαφημίσεις του NOVA, ο γραφικός αμερικανόπληκτος αστυνομικός με την ουρανική προφορά υπηρετεί στην επαρχία και όχι σε κάποιο αστικό κέντρο.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που διαφαίνεται στο παραπάνω απόσπασμα είναι η προσπάθεια της ομιλήτριας για αποστασιοποίηση της στιγματισμένης προφοράς από την κοινότητα και την οικογένειά της. Στην αρχή υποστηρίζει ότι η προφορά αυτή είναι πιο έντονη στη βόρεια Κεφαλονιά και στο Ληξούρι, μια κοινότητα στην Παλλική χερσόνησο (δυτικό άκρο της Κεφαλονιάς) για την οποία λέγεται (ακόμη και από τους ίδιους τους κατοίκους της) ότι αποτελεί ξεχωριστό «κράτος» και δεν θα πρέπει να συγκαταλέγεται με την υπόλοιπη Κεφαλονιά. Λέγοντας, λοιπόν, ότι η ουρανική προφορά είναι πιο έντονη στο Ληξούρι, η ομιλήτρια θέλει να εντοπίσει το στίγμα σε κάποιο άλλο χώρο, και όχι στο οικείο της περιβάλλον. Η συμπεριφορά αυτή εκδηλώνεται και από άλλες ομιλήτριες, αλλά εκείνες δηλώνουν ότι το [li] και το [ni] δεν χρησιμοποιούνται πουθενά στην Κεφαλονιά αλλά σε άλλα μέρη, όπως η Πάτρα, ή η Λαμία, όπου «μιλάνε πιο βλάχικα» (ΠΚ16).

Εξίσου ενδιαφέρουσα είναι η άποψη της ομιλήτριας ότι ο πατέρας της και τα αδέρφια της «μιλάνε πιο κανονικά», η οποία δεν συνάδει προς τα δεδομένα καθώς τα άτομα αυτά χρησιμοποιούν τους ουρανικούς φθόγγους 100%. Μάλιστα, σε μετέπειτα συνέντευξη, στην οποία ήταν παρών και ο αδελφός της (ΠΚ7), η ομιλήτρια αναφέρεται ευθέως στη χρήση των [li] και [ni] και πειράζει με έντονο τρόπο τον αδερφό της για την «παραβατική» προφορά του.

ΠΚ21: Στην Κεφαλονιά, όταν το ακούω πιο πολύ, τότε μπορεί να το πω. Όταν όμως δεν το ακούω, δεν έχω την τάση να το προφέρω.

ΠΚ7: Κι εγώ, σε μεγάλο βαθμό. Μόλις έρθω στην Κεφαλονιά, αρχίζω και χτυπάω το [li]. Όχι το [ni], το [li].

ΠΠ: Σοβαρά?

ΠΚ7: Θέλω να πω, [το συνειδητοποιώ μερικά δεύτερα, μερικά κλάσματα αφού μου ξεφύγει «πώς στο διάλο βγήκε αυτό τώρα»?

ΠΠ: [Σοβαρά?

ΠΚ7: Αλήθεια.

ΠΠ: Και πώς [σε κάνει να αισθάνεσαι?

ΠΚ21: [Αλήθεια!

ΠΚ7: Όχι ότι με πειράζει, αλλά είναι [παράξενο, όχι τέτοιο λάμδα, ρε ...

ΠΚ21: [Αλήθεια!

ΠΚ21: Αυτό είπες, αλήθεια!!!

ΠΚ7: Αυτό, εντάξει.

Το απόσπασμα αυτό, σε συνδυασμό με τις παραπάνω δηλώσεις της ΠΚ21, διατυπώνει μια συμπεριφορά που συναντάμε συχνά στην ελληνική κοινωνία: μεταξύ οικείων, επιτρέπεται η συζήτηση και η κριτική για συμπεριφορές που δεν θεωρούνται κοινωνικά αποδεκτές ή επιθυμητές, ενώ η επίσημη γραμμή, όπως αυτή διατυπώνεται προς τους μη-οικείους, είναι η άρνηση ότι η συμπεριφορά αυτή υφίσταται καν. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, την άρνηση αυτή μπορούμε να την εξηγήσουμε ως το αποτέλεσμα δύο πολύ ισχυρών αλλά αντιφατικών συναισθημάτων/αντιλήψεων. Από τη μια μεριά έχουμε τα αισθήματα της περηφάνειας και της αγάπης προς την Κεφαλονιά και το χωριό, τα οποία εξέφρασαν σχεδόν όλοι οι συμμετασχόντες. Σχεδόν όλοι και όλες χαίρονται που μεγάλωσαν σε μια μικρή κοινωνία, όπου, όπως λένε, μπορούσαν να παίζουν ελεύθερα, μακριά από τους κινδύνους της πόλης. Ακόμη και οι νέοι και οι νέες που θέλουν να φύγουν από την Κεφαλονιά, θεωρούν αυτή την απομάκρυνση προσωρινή και θέλουν να γυρίσουν στο χωριό για να μεγαλώσουν τα παιδιά τους. Από την άλλη, η ουρανική προφορά των /li/ και /ni/ χαρακτηρίζει τον ομιλητή ως αμόρφωτο και άξεστο, οπότε, πώς μπορεί να είναι κανείς περήφανος για τους συντοπίτες του όταν αυτοί μιλάνε «σα βλάχου»; Για τους ομιλητές, δηλαδή, που αποδέχονται το στίγμα που προσδίδουν στα [li] και [ni] οι νεαροί αστοί ομιλητές, δημιουργείται ένα είδος γνωστικής δυσαρμονίας την οποία προσπαθούν να αποσοβήσουν αρνούμενοι την ύπαρξη της ουρανικής προφοράς στην κοινότητά τους.

Έτσι λοιπόν, δεν μας εκπλήσσει το γεγονός ότι η μοναδική ομιλήτρια η οποία αναφέρθηκε ευθέως στην ύπαρξη των [li] και [ni] στη τοπική κοινότητα είναι μια νεαρή κοπέλα (ΠΚ 24), η οποία επιθυμεί διακαώς να ζήσει στην Αθήνα γιατί όπως είπε χαρακτηριστικά «την πνίγει η τοπική κοινωνία». Αφού δεν αισθάνεται ότι η ζωή στο χωριό έχει να της προσφέρει οτιδήποτε, αναγνωρίζει την στιγματισμένη προφορά ως άλλο ένα από τα αρνητικά στοιχεία του τόπου της. Πρέπει όμως να επισημάνουμε εδώ ότι η συγκεκριμένη ομιλήτρια δέχεται κριτική για τη φατνιακή προφορά της (ότι «το παίζει κάπως») από συνομήλικές της, οι οποίες εκλαμβάνουν την «πρωτευουσιάνικη» ομιλία της ως άλλο ένα σύμβολο απόρριψης της τοπικής κοινωνίας εκ μέρους της ΠΚ24.

Οι νεαροί άνδρες που έχουν επίγνωση της διαλεκτικής προφοράς και του αρνητικού στερεοτύπου αντιμετωπίζουν το φαινόμενο με κάποιο στωικισμό. Για παράδειγμα, στο παρακάτω απόσπασμα, ο ΠΚ38 αναλύει την αντίδρασή του στα πειράγματα και τα

σχόλια που του κάνανε οι Θεσσαλονικείς συμφοιτητές του στο πανεπιστήμιο. Αξίζει να τονίσουμε σ' αυτό το σημείο, ότι σύμφωνα με τις αναφορές των ομιλητών όχι μόνο στην Κεφαλονιά αλλά και στην Πάτρα (Pappas 2006), οι περισσότεροι άνδρες συνειδητοποιούν διαλεκτικές διαφορές είτε κατά τα φοιτητικά χρόνια, είτε κατά τη θητεία στο στρατό. Την εμπειρία που αναφέρει ο ΠΚ38, την ανέφεραν όλοι οι νεαροί ομιλητές που έχουν τελειώσει ΑΕΙ ή ΤΕΙ.

ΠΚ38: Κοίτα, σου είπα και πριν ότι για να φτάσεις στο σημείο να εκτιμήσεις την κατάστασή σου, πρέπει να κάνει και την αυτοκριτική σου. Τότε, ο λόγος που ίσως προσπαθούσα να περιορίσω κάτι, μπορεί να ήταν ότι ένιωθα ότι εγώ ήμουν το παιδί από την επαρχία κι όλοι οι άλλοι ήταν από την πρωτεύουσα, και η όλη κατάσταση να ήταν κάπως σαν ανταγωνισμός. Ίσως αυτό να ήταν κάτι που να το κυνηγούσα τότε, παλιά, αλλά μετά από κάποιο διάστημα αν καθίσεις και σκεφτείς ποιος είσαι, τότε λες «Για ποιο λόγο; Αυτός είμαι, έτσι μεγάλωσα, δεν έχω κάποιο λόγο να ντρέπομαι. Θα μιλάω όπως θέλω, και σε όποιον αρέσει, αρέσει».

Οι διαφορές αυτές που διακρίνονται στον τρόπο σκέψης ανδρών και γυναικών εξηγούν και τις διαφορές στη χρήση των παραλλαγών (ουρανικών ή φατνιακών) που περιγράφουμε στην ενότητα 2. Όπως έχουν διαπιστώσει και πολλοί άλλοι ερευνητές (Labov 1966, Trudgill 1972, MacLagan, Gordon και Lewis 1999, μεταξύ άλλων) οι γυναίκες τείνουν να είναι πιο ευαίσθητες στην κοινωνική αξιολόγηση ορισμένων παραλλαγών και να υιοθετούν την προφορά που προσδίδει περισσότερο κύρος. Αυτό φυσικά δεν αποτελεί βιολογικό κανόνα, αλλά έχει να κάνει με το πώς αξιολογούνται οι παραλλαγές από το κοινωνικό σύνολο, τις συγκεκριμένες συνθήκες που επικρατούν σε κάθε κοινωνία, τους κοινωνικούς ρόλους των δύο φύλων, καθώς επίσης και το πώς αντιλαμβάνεται κάθε ομιλητής την έννοια του κύρους.

Έτσι, στην προκειμένη περίπτωση είναι αναμενόμενο ότι οι άνδρες οι οποίοι έχουν επιστρέψει οικειοθελώς στο χωριό, έχοντας πρώτα ολοκληρώσει με επιτυχία τις σπουδές τους και με σκοπό να αναλάβουν την οικογενειακή επιχείρηση, δεν αισθάνονται ευάλωτοι όσον αφορά την προφορά τους. Εν ολίγοις, μπορούμε να πούμε ότι δεν νιώθουν ότι πρέπει να αποδείξουν κάτι. Μπορεί η χρήση των [çi] και [ni] να αξιολογείται ως έλλειψη μόρφωσης στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, αλλά αυτούς δεν τους ενδιαφέρει, μια και έχουν τελειώσει το πανεπιστήμιο και δεν θέλουν να ζήσουν σε μια από αυτές τις πόλεις. Γι' αυτό και είναι σημαντική η μαρτυρία του ΠΚ7—ο οποίος μόλις ολοκλήρωσε τις σπουδές του—ότι η προφορά του διαφέρει ανάλογα με το αν βρίσκεται εντός ή εκτός Κεφαλονιάς.

Σ' αυτό το πλαίσιο, εύλογη είναι και η διαφορά που παρατηρούμε ανάμεσα στους προαναφερθέντες ομιλητές και στους νεαρούς άνδρες που κατέχουν βασική μόρφωση. Παρόλο που και αυτοί είναι θετικά προδιατεθειμένοι ως προς τη ζωή στο χωριό, δεν παύει να τους αποσχολεί το θέμα της κοινωνικής προβολής τους, ιδίως σε ένα τουριστικό μέρος όπου έρχονται σε επαφή με εκατοντάδες ομιλητές από την Αθήνα

κάθε καλοκαίρι. Χωρίς την κοινωνική καταξίωση που προσφέρουν οι σπουδές στο Πανεπιστήμιο αισθάνονται πιο ανασφαλείς και γι' αυτό το λόγο αποφεύγουν τη χρήση των [li] και [ni].

Οι συνθήκες για νεαρές γυναίκες είναι πιο δύσκολες. Οι περισσότερες έχουν επιστρέψει στο νησί νωρίτερα απ' ό,τι θα ήθελαν, κυρίως για οικονομικούς λόγους. Το κύριο μέλημά τους είναι η εύρεση εργασίας που να σχετίζεται με τις σπουδές τους. Επειδή δικαιολογημένα αισθάνονται ότι αυτό είναι εξίσου δύσκολο τόσο στην Αθήνα όσο και στην Κεφαλονιά, επιλέγουν τη δεύτερη ως τόπο διαμονής γιατί τα έξοδα διαβίωσης είναι πολύ λιγότερα. Έτσι αναγκάζονται να δουλέψουν ως σερβιτόρες ή υπάλληλοι σε ξενοδοχεία για τους καλοκαιρινούς μήνες και το χειμώνα υποασχολούνται ή μπαίνουν στο ταμείο ανεργίας. Παράλληλα, δέχονται πιέσεις από τον οικογενειακό και ευρύτερο κύκλο για το θέμα του γάμου και της μητρότητας. Είναι, λοιπόν, πιο ευάλωτες στην αξιολόγηση της προφοράς τους, γιατί οι συνθήκες στο χωριό δυσχεραίνουν την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Αξίζει να σημειώσουμε εδώ ότι μία νεαρή ομιλήτρια η οποία χρησιμοποιεί τους ουρανικούς φθόγγους, φαίνεται να είναι και πλήρως εναρμονισμένη με τη ζωή στο χωριό: είναι ευχαριστημένη με τη δουλειά της, έχει αρραβωνιαστεί και σκοπεύει να παντρευτεί και να κάνει παιδιά σύντομα, και—σύμφωνα πάντα με τις μαρτυρίες της—δε αισθάνεται ότι λείπει κάτι από τη ζωή της.

4. Επίλογος

Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων κατέδειξε ότι στη συγκεκριμένη κοινότητα, οι νεαροί ομιλητές ενστερνίζονται την αστική φατνιακή εκφορά των /li/ και /ni/ υπό την πίεση του αρνητικού στερεότυπου για την ουρανική εκφορά. Η εξέταση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ανεξάρτητων μεταβλητών αποκάλυψε δύο ενδεικτικές διαστάσεις για την κατανομή των παραλλαγών στην ηλικιακή ομάδα 15-30: το φύλο και το επίπεδο μόρφωσης του ομιλητή. Αναλύοντας όμως πιο προσεκτικά τις αντιλήψεις των ομιλητών για την τοπική διάλεκτο και συσχετίζοντάς τις με την προφορά τους, αποκαλύψαμε ότι η θεμελιώδης αιτία της διαφοροποίησης είναι η ίδια για όλες τις υποομάδες. Το κύρος και η κοινωνική θέση του ομιλητή πάντα εξαρτώνται (σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό) από την αξιολόγηση της ομιλίας του από το κοινωνικό του περιβάλλον. Αυτό που αλλάζει είναι το πώς αντιλαμβάνεται την έννοια του κύρους ο κάθε ομιλητής και σε ποια κοινωνική υποομάδα απευθύνεται για την αξιολόγησή του.

Βιβλιογραφία

- Day, R. R. 1980. "The development of linguistic attitudes and preferences". *TESOL Quarterly* 14, 27-37.
- Eckert, P. 1997. "Age as a sociolinguistic variable". Στο F. Coulmas (ed.), *The handbook of sociolinguistics*. Oxford, Blackwell. 151-167.
- Hewstone, M. και H. Giles. 1986. "Social groups and social stereotypes in intergroup communication: a review and model of intergroup communication breakdown". Στο W. B. Gudykunst (επιμ.), *Intergroup Communication*. London, Edward Arnold. 10-20.

- Labov, W. 1963. "The social motivation of a sound change". *Word* 19, 273–307.
- Labov, W. 1966. *The social stratification of English in New York City*. Washington DC, Center for Applied Linguistics.
- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- MacLagan, M. A., E. Gordon, και G. Lewis. 1999. "Women and sound change: Conservative and innovative behavior by the same speakers". *Language Variation and Change* 11, 19-41.
- Newton, B. 1972. *The generative interpretation of dialect: a study of modern Greek phonology*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Nicolaidis, K. 2001. "An electropalatographic study of Greek spontaneous speech". *JIPA* 31, 67-85.
- Παπαζαχαρίου, Δ. 2004. "Η πραγμάτωση της φωνολογικής μονάδας /l/ της Πατρινής διαλέκτου". Στο Γ. Κατσιμάλη, Α. Καλοκαιρινός, Ε. Αναγνωστοπούλου, και Ι. Κάππα (επιμ.), *Proceedings of The 6th International Conference of Greek Linguistics, University of Rethymno 20 September 2003* (ηλεκτρονική έκδοση).
- Papazachariou, D. 2006. "A quantitative study of the lateral variable (l) in the dialect of Patras". Στο M. Janse, B. Joseph και A. Ralli (επιμ.), *Proceedings of the 2nd International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory, Mytilini, Greece September 30-October 3, 2004*. Patra, Patra University Press. 298-313.
- Pappas, P. 2006. "Stereotypes and /n/ variation in Patras, Greece: results from a pilot study". Στο F. Hinskens (επιμ.), *Language Variation – European Perspectives: Selected papers from the Third International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 3), Amsterdam, June 2005*. Amsterdam, John Benjamins. 153-167.
- Pettigrew, T. F. 1981. "Extending the stereotype concept". Στο D. L. Hamilton (επιμ.), *Cognitive Processes in Stereotyping and Intergroup Behaviour*. Hillsdale NJ, Lawrence Earlbaum. 303-331.
- Ryan, E. B. 1983. "Social psychological mechanisms underlying native speaker evaluations of non-native speech". *Studies in Second Language Acquisition* 5, 148-159.
- Trudgill, P. 1972. "Sex, covert prestige and linguistic change in the Urban British English of Norwich". *Language in Society* 1, 179-195.
- Wolfram, W. και R. W. Fasold. 1974. "Field methods in the study of social dialects". Στο W. Wolfram και R. W. Fasold (επιμ.), *The Study of Social Dialects in American English*. Englewood Cliffs NJ, Prentice-Hall. 36-72.

Λέξεις-κλειδιά: Κεφαλονιά, διάλεκτοι, κοινωνιογλωσσολογία, στερεότυπα, φατνιακά/ουρανικά σύμφωνα.